

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

YUNUS EMRE'NİN ESERLERİNDE KULLANILAN ANCAK YAZI DİLİNDE UNUTULAN FİLLER

Doç.Dr. Nadir İLHAN

Giriş

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan, milli kimliğin oluşmasının temel unsuru olan dillerin kendilerine özgü özellikleri vardır. Bu özellikleriyle de başka dillerden ayrılırlar, birbirinden farklı millî kimlikler oluştururlar.

Diller oluşum şekilleri ve kullanım özelliklerine göre birbirinden ayrılır, farklı yapılarla ve özelliklerle çeşitli gruplar oluştururlar. Yazı dili, konuşma dili, işaret dili, yapay dil, özel dil gibi pek çok dil çeşidinden bahsetmemiz mümkündür.

Ana diller/doğal diller veya milli diller özellikleri itibarıyla diğer dillerden ayrılan özgün yapılardır. Bir ana dilin / milli dilin kendine has özellikleri veya özgünlüğünü belirleyen bazı temel ölçütler vardır. Bütün ana diller için geçerli olan bu ölçütler, bir ana dilin alt kollarının lehçe ve şivelerinin de birbirinden ayrılan yönlerini belirlemede esas olan ölçütler olup, bunlar :

1. Ses bilgisi
2. Yapı bilgisi
3. Kelime Hazinesi
4. Söz dizimi gibi unsurlardır.

Yani her ana dilin / milli dilin kendine özgü sesleri, yapım ve işletim sistemiyle kendine has bir yapı sistemi, kelime hazinesini oluşturan kendine özgü temel kelimeleri, sayı sistemi, fiilleri, organ adları gibi kelimeleri vardır. Bütün bu kendine özgü yapıların bir araya getirildiği kelime grupları ve cümle yapısının oluşturulduğu kendine özgü söz dizimi sistemi de vardır.

Temel kelimelerin belli kültürlere bağlı olmayıp bütün insanlarda ortak olan kavramları gösteren sözcükler olduğunu; kültür sözcüklerinin sık sık ve kolaylıkla ödünçlenebilmesine karşılık temel sözcüklerin kolaylıkla ödünçlenemediğini belirten Gerhard Doerfer bu konuda “Görmek, gitmek, gelmek, almak; bir, iki, üç; göz, ayak, topuk gibi sözcükleri temel sözcüklere örnek gösterebiliriz.”¹ demek suretiyle de temel kelimelerin bir bölümünü fiillerin, bir bölümünü sayıların, bir bölümünü de organ adlarının oluşturduğunu dile getirmiştir.

Doğan Aksan da söz varlığı içerisinde vücutla, organlarla ilgili kelimeler, doğayla ilgili kelimeler, hayvan adları, renk adları, sayılar ve eylemler gibi kelimelerin temel söz varlığını oluşturduğunu; bunlardan bir kısmının hiç değişmeden bir kısmının ise fonetik değişimlerle günümüze ulaştığını ifade ettikten sonra fiillerin durumu hakkında da şunları söylemektedir: “Temel sözvarlığı içinde yer alan, sık kullanılan eylemlerden bugüne kadar değişikliğe uğramamış olanlar çoktur. Aç-, al-, bil-, boz-, öl-, kon-, sür- ... eylemleri bunlardandır. Sesçe değişime uğrayan **adırıl-** (ayrılmak), **kör-** (görmek), **otur-** (oturmak) ... gibileri de boldur.”²

Aksan’ın temel kelimelerden fiillerle ilgili yukarıdaki açıklamaları içerisinde yazı dilinden / kullanımdan tamamen düşen fiillerden bahsedilmemiştir. Ancak Yunus Emre Divanında bu tür fiillerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Yunus’un Dili

Türk Edebiyatının yetiştirdiği zirve şahsiyetlerden biri olan Yunus Emre, eserlerinde döneminin Türkçesini en sağlam şekilde kullanan şairlerin başında yer almaktadır. Mustafa Özkan’ın da işaret ettiği gibi Yunus Emre, bir taraftan ‘karışık dillilik’ özelliklerinin hüküm sürdüğü bir taraftan da Arapça ve Farsçanın resmi ve edebi dil olarak kullanıldığı bir dönemde

¹ Gerhard Doerfer, “Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu”, (Çev.: Semih Tezcan), TDAY-Belleten 1980-1981, TDK Yay., Ankara 1983, s.1.

² Doğan Aksan, Anadilimizin Söz Denizinde, Bilgi Yay., İstanbul 2002, s.35-36.

Oğuzcaya dayalı Anadolu Türkçesinin bir yazı dili olarak kuruluşunda hizmet ederek Türkçenin Anadolu sahasında edebi dil haline gelmesinde önemli rol oynamıştır.³

Yunus Emre, eserlerinde Türkçeye önem verdiğini kullandığı duru Türkçesiyle göstermiştir. Onun eserlerinde birçok arkaik kelime kullanılmış olup, bu kelimeler Anadolu Türkçesinin tarihi dönemlerle bağlantısını göstermektedir. Ancak, Yunus'un kullandığı kelimelerden bir kısmı dilin doğal gelişim ve değişim özelliğine bağlı olarak yaşayan yazı dilimizde kullanımdan düşmüştür. Örneğin gönilmek, viribemek, ırmamak, yelmek, ağmak urmak yumak ...vb pek çok fiil günümüzde yazı dilinde yer almamaktadır.

Yunus Emrenin şiirlerinde kullandığı dil dönemin şartlarına uygun olarak bir kısım Arapça ve Farsça kelimeler içerse de duru bir Türkçedir. Onun şiirlerinde, şiirlerindeki pek çok beyit ve söyleyiş bazı ufak fonetik farklılıklar olsa da günümüz Türkçesiyle aynıdır. Örnekler:

Canını ışık yoluna vermeyen âşık mıdur
Cehd eyleyüb ol dosta varmayan âşık mıdur⁴

Bu dünyaya gelen kişi âhır yine gitse gerek
Misafirdür vatanına bir gün sefer itse gerek⁵

Yûnus imdi her derde Eyyûb gibi sabr eyle
Derde katlanamazsın dermân arzû kılursın⁶

Nice bir besleyesin bu kaddile kâmeti
Düşdün dünya zevkına unuttun kıyameti⁷

Hoca Dehhani, Sultan Veled, Yunus Emre, Aşık Paşa ve Nesimi'de kullanılan bir kısım Arapça ve Farsça kelimeleri örnekledikten sonra "örneklerde de görüleceği üzere bu

³ Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.131-132.

⁴ Faruk Kadri Timurtaş (haz.), Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s.21.

⁵ Timurtaş, 1980, s.79.

⁶ Timurtaş, 1980, s.145.

⁷ Timurtaş, 1980, s.207.

kelimelerin pek çoğu bugün de yaşamakta ve geniş halk kitleleri tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla bu kelimelerin kullanılmış olması, halktan kopuk sun'i bir edebiyat oluşmasına yol açmamıştır.”⁸ diyen Ercilasun dönemin dil özelliklerine işaret etmektedir.

Anadolu sahasında Oğuz boylarının konuşma dillerine dayalı yeni bir edebî dil oluşturulurken esasını halk dilinden ve sözlü edebi gelenekten aldığı için bu dönemde eser vererek edebi dili oluşturan Mevlana, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Sultan Veled, Dehhani, Gülşehri, Aşık Paşa ve Yunus Emre gibi şair ve yazarların kullandığı dil de geniş halk kitlelerinin kullandığı duru Türkçedir. Bu sebeple, yazı dilinin kuruluşuna öncülük eden, yukarıda isimleri sayılan şair ve yazarların dilinin de halktan ayrı, onlardan kopuk olması da düşünülemez. Bu konuda Mustafa Özkan, “Yeni edebi dil oluşturulurken temeli halk diline ve sözlü edebiyat geleneğine dayandırıldığından Yunus’un kullandığı dil de zamanında herkesin konuştuğu dildir. ... Bu bakımdan yaşayan dilde var olan ve halkın rahatça anlayıp kullandığı pek çok Arapça ve Farsça kelime Yunus tarafından da kullanılmıştır.”⁹ demek suretiyle Yunus’taki yabancı kökenli kelimelerin o dönemde herkes tarafından bilinen kullanılan kelimeler olduğunu belirtmiştir.

Yunus’ta kullanılıp günümüz yazı dilinde kullanılmayan kelimeler

Yukarıda da dile getirilen, Özkan’ın “*temeli halk diline ve sözlü edebiyat geleneğine dayandırıldığından Yunus’un kullandığı dil de zamanında herkesin konuştuğu dildir.*” düşüncesi, Yunus Emre’nin şiirlerinde kullanılan ancak bu gün yazı dilimizden düşen pekçok Türkçe arkaik kelimenin de o dönemde halk arasında yaygın olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde kullanılan kelimelere baktığımızda pek çok kelimenin herhangi bir değişikliği

⁸ Ahmet Bican Ercilasun, “Osmanlı Türkçesi” Makaleler, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 240.

⁹ Özkan, 1995, s132

uğramadan Eski Türkçeden günümüze ulaşan şekillerinin kullanıldığını görebilmekteyiz. Bir kısım kelimeler ise bazı ses değişimleriyle günümüze ulaşırken, bazı kelimeler de günümüze ulaşmamış, yazı dilindeki varlıklarını devam ettirememişlerdir.

Doğan Aksan, günümüze ulaşamayan, günümüz yazı dilinde kullanılmayan sözcüklerin kayboluş sebebini yabancı etkiye bağlayarak “Türkçe, geniş söz varlığının bir bölümünü, yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açma ve yabancı sözcükleri yeğleme sonucunda yitirmiştir.”¹⁰ demektedir. Bu tür yabancı sözcükleri yeğlemeyle kaybedilen kelime örnekleri daha çok kültür kelimelerinde olmakla birlikte temel kelimelerde de görülmektedir. Türkçenin sü kelimesi Arapça askerle, Türkçe yağ Farsça düşmanla, Türkçe bitig Arapça kitapla, Türkçe em kelimesi Farsça ilacla Türkçe esirmek fiili Farsça sarhoş ismi ve olmak veya Farsça mest ismi ve olmak yardımcı fiiliyle, Türkçe ivmek fiili Arapça acele isminin etmek yardımcı fiiliyle kullanılmasıyla kullanımdan düşmüştür.

Türkçenin eski kelimelerinin bir kısmının günümüze ulaşmamasının sebebi yabancı dillerin etkisine bağlanabilir. Ancak bir kısım kelimelerin kullanımdan düşmesinin sebebi ise eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimelerin baskın hala gelerek bazı kelimelerin kullanım görevlerini üstlenmesi ve böylece kullanılmayan kelimenin de yazı dilinden düşmesi şeklinde açıklanmalıdır. Örneğin Yunus Emre divanında da geçen eyitmek fiili, en eski dönemlerden beri kullanılıp günümüzde de kullanılan demek, söylemek, anlatmak fiilleriyle eş anlamlı olduğu için, bu fiillerin kullanım yaygınlığının artmasıyla kullanımdan düşmüştür.

Fiiller, bir dil sisteminin esas kelimelerinden olup, dili kullanan milletin yaşayış ve duyuş tarzı hakkında önemli ipuçlarını kavram dünyasında yaşatmaktadır. Yunusun eserlerinde kullanılan ancak günümüzde kullanımdan düşen bir kısım kelimelerin, fiillerin beraberinde pek çok kavramın da dil

---

¹⁰ Doğan Aksan, Türkçenin Söz Varlığı, Engin Yay., Ankara 1996, s.48.

kullanımımızda çıktığı, bilinç dünyamızdan silindiği görülmektedir. Bu çalışmada esas olarak Tatçı ve Timurtaş'ın farklı zamanlarda hazırlamış oldukları Yunus Emre Divan(lar)ı kullanılmıştır. Aşağıda örnek kullanımlar verilirken, Timurtaş'ın çalışmasından alınan örnekler (FKT) kısaltmasıyla verilmiştir.

Ağmak : çıkmak, yükselmek (yükselmek, kalkmak, yukarı çıkmak EUTS.7)

Çün cân agdı Hazret'e yarak it âhirete
Tanla turan tâ'ate Tanr'evine ir gider s.30 / s.22 (FKT)

Resûl agdı Mi'râc'a nazar eyledi hoca
Görün görün kim niçe vasfını dervîşlerün s.119

Resûl Mi'râc'a agdı gökden yire nûr yagdı
Habîb'üm diyü öğdi ol Fahr-ı cihân kanı s.322

Akmak: saldırmak, hücum etmek, yürüme

'Işk nefis iline akdı ne buldıyısı yakdı
Kibir kal'asın yıkdı anda çok savaş oldı s.131

Aldamak : kandırmak, yalana inandırmak (al / altag : hile aldatma EUTS11-12)

Bu şârun hayâlleri dürlü dürlü hâlleri
Aldamış gâfilleri câzû 'ayyâra benzer s.56

Bu nefsile dünya fânî pes dünyâya gelen kanı
Aldadun iy dünyâ beni işleründen bîzâr oldum s.183

Dün geldi sâfi Âdem dünyâya basdı kadem
İblîs aldadı ol dem Uçmak'da gezer iken s.198 / s.135
(FKT)

Armak : yorulmak

Ayruksımak : ayrı görmek, ayrı saymak

Bu düzilen tertîbi ayruksıdı mı dirsın
Başaramazsın hâce endîşeden yitersin s.203

Balkımak : parlamak, ışıldamak, (çakmak (şimşek)

Görse yüzün nûrının balkıduğunu gelüp
Ayun on dördü gicesi senden sebak itmeye s.5

Evvel Âdem yaratdı sonra peygamberleri
Âhir Muhammed nün balkıdı içümüzden s.191

Balkurmak : parlamak, ışıldamak, (çakmak (şimşek)

Kerem it bir beri bak nikâb yüzünden bırak
Ayun öndördi misin balkurur yüz ü yanak s.70 (FKT)

Banlamak : Ezan okumak, seslenmek, bağırarak

Banladı ol mü'ezzin tur dı kâmet eyledi
Hazret'e tutdı yüzün döndü niyyet eyledi

Bayımak : zengin olmak, zenginleşmek (bayımak : zenginleşmek, varlıklanmak EUTS 36)

Benüm gibi bâzîrgân kim sağıncıla bayır
Bir pûla gücüm yitmez Mısır metâ'ın çatdum s.124
(FKT)

Bayındırmak : zenginleştirmek, mamur etmek

Berkimek : sağlamlaşmak, pekişmek, yerleşmek (berkirmek : Berkitmek, sağlamlaştırmak EUTS.39)

Dost sevgüsün gönülde cânıla berkitmeyen
Tûl-ı emel defterin dürmeyen 'âşık mıdur s.21 (FKT)

Yıldırım olup şakıyan kakıyup nefsin dokıyan
Yürün ka'rında berkiyen şol agılu ilan benem s.158 /
s.113 (FKT)

Bitimek : yazmak, kısmet etmek, nasip olmak

Biti sunıla elüne itdügün gele yoluna
Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur s.36

Bitirmek : kısmet etmek, yazmak, meydana getirmek (bitirmek / bitirmek : Yazmak, kopye etmek, yazdırmak EUTS.45)

Dostdan haber kim getürdi sorun seher yıllerine
Hak Çalab'um bititmesin ayrılığın kullarına

Bitrişmek : hesaplaşmak, anlaşmak, ödeşmek

'Azrâîl ne kişidür kasd idesi cânuma
Ben emânet ıssıyla anda bitrişüp geldüm s.144

Buşmak : kızmak, öfkelenmek (Öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak, heyecanlanmak EUTS.55)

İnileyin eydürisem gel boynunda borç kalmasun
Kakır söger buşar bana eydür ki iy Hakk'ı görmez
s.83

Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yürü s.328

Başdur bu vücûdun şâhı başdur 'akılun taht-gâhı
Katı buşmagıl nigâhı buşudur 'aklun düşmânı s.336

Çakmak : iyice anlatmak, bildirmek, tanıtmak, gammazlamak, kovlamak (yapmak, parçalamak, kesmek, çakmak EUTS.58)

Bir dem gönüle kayık dum ol gizlü varaka bak dum
Uş sırrumı halka çak dum bir pâyânsuz 'ummânımış
s.95

Adumı Yûnus dak dum sırrum 'âleme çak dum
Levh ü kalemden öndin dilde söylenen benem s.150

Çalınmak : çizmek, çizilmek, silinmek

Adumı Yûnus dak dum sırrum 'âleme çak dum
Levh ü kalemden öndin dilde söylenen benem s.38

Yire bünyâd urulmadın yir-gök melâik tolmadın
Levh ü kalem çalınmadın mülk-i yaradandaydım
s.134

**Değirtmek : oynatmak, hareket ettirmek,
dolaştırmak (teğürtmek : değdirmek, erişirmek EUTS.231)
??? tegir- / degir- dönme, ???**

Anda beni cân eyledi et ü sünük kan eyledi
Dört on günü diyicegez degirtmege düşdi gönül s.121

Değşirmek : çevrilmek, döndürülmek

Bâkî dirlik seven kişi gerek tuta 'ışk etegin
'İşkdan artuk her nesnenün değşirilür zevâli var s.27

**Değürmek : ulaştırmak, erişirmek, yetiştirmek,
duyurmak, bildirmek**

Beklerisen dîn gayretin virmegil nefse murâdın
Yûnus Nebî salâvâtın 'ışkıla degürse gerek s.109

Bundan böyle n'olasını degme 'akıl şerh itmeye
'Âşıklara miskîn Yûnus hoş haber degürü gelem s.145

**Depretmek : kımıldatmak, oynatmak, hareket
ettirmek**

Zâhir suya banmadın el ayak deprenmedin
Baş sücûda inmedin kılınur tâ'atümüz s.91

Benüm degül bu kelecî varlık senün Yûnus neci
Çün dilüme sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem
s.146

Devşürmek : dermek, toplamak, bir araya getirmek

'İşkun beni yakup durur gönlüm dosta akup durur
Divşürimezem ben beni dem-beste kaldum bilmezem
s.156

Şeyhüm görem baş indürem el kavşuram karşı turam
Kendümi direm divşürem dost iline göndermege
s.268

İsrâfil sûrı ura yir yüzi divşürile
Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla s.249

Dildürmek : yardırmak

Zekeriyyâ agaca sığınmagn
Bıçguyıla iki dildürdün anı

**Dirgürmek : diriltmek (tirgürmek : canlandırmak,
ihya etmek, diriltmek EUTS.240)**

Öldüren ol dirgüren ol Yûnus imdi Hakk'ıla ol
Hak'dan artuk hîç kimesne yok nesneyi var eylemez
s.89

Îsâ oldum kudretten bahâne bir avretten
İnâyet oldu Hak'dan ölü dirgürüp geldüm s.155

**Dirilmek : toplanmak, derilmek (toplanmak
EUTS.240)**

İsrâfil sûrını ura cümle mahlûk turı gele
Dirilüben haşre vara anda kâzî Sübhân ola s.211

Yûnus bu tevhîde gark oldu gitdi
Girü gelmeklige 'aklı dirilmez s.85

Geldi salacam sarılır
Dört yana sala virilür
İl namâzuma dirilür
Allâh sana sundum elüm s.147

**Donanmak : süslenmek, giyinip kuşanmak
(tonamak: donatmak, çeki düzen vermek, giydirmek
EUTS246)**

Bu dünyâ bir gelindür yeşil kızıl donanmış
Kişi yeni geline bakubanı toyamaz s.83

Dervîş adın idindüm dervîş tonın tonandum
Yola bakdum utandum hep işüm yanlış benüm s.185

Sen seni hoş tutgıl arı istigfâr eyle yârı
Îmân bilüne bağlanup dîn tonın tonanmaz mısın
s.216

**Dörimek : meydana getirmek, türemek (TörütmeK :
türetmek EUTS 250) / Düritlemek : yaratmak,
meydana getirmek**

Sözlük bölümünde var metinde bulunamadı

Döymek : tahammül etmek, dayanmak
Çün ' Azrâî'li ne tuta assı kılmaz ana ata
Kimse döymez o heybete halkdan meded irmez ola
s.7

Tecelliyâtun nûrına döymez vücûdum tagları
Cismüm gemisinün zîrâ muhkem degüldür bağları
s.297

İy niçe aslanları alur akdarur ölüm
Azrâîl pençesine bir yoksulca döyemez s.58 (FKT)

Dürişmek : çalışmak
Nûh oldum Tûfân için çok dürişdim dîn için
Dînüme dönmeyeni suya gark idüp geldüm s.154

Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getir
Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyâreti s.310

**Esenlemek : veda etmek, vedalaşmak, esenlik
dilemek (esengülemek : sıhhat dilemek, hatır sormak
EUTS.76)**

Niçe yıllar 'ömür sürdüm
Anca aglayuban güldüm
İşde ecel sana geldüm
Esenledüm dünyâm seni s.337 / s.130 (FKT)

Esilmek : dökülmek

Esilmiş incü dişleri dökilmiş saru saçları
Bitmiş kamu teşvişleri Hak varlığını almış yatur s.61 /
s.51 (FKT)

Eslemek : dinlemek, kulak asmak

**Esrimek : mest olmak, sarhoş olmak, kendinden
geçmek**

Ben oruç-namâz için süçi içdüm esridüm
Tesbîh-seccâde için dinlerem şeşte-kopuz s.88

Bu bizüm 'işretümüz oldur bu lezzetümüz
İçüp esridüğümüz 'ışk şerbeti gülidir s.22 / s.15
(FKT)

Esrikligüme bakma adum delüye takma
Esrikligüm ezelden 'işreti sürüp geldüm s.178

Esritmek : sarhoş etmek

Esritdi 'ışka düşürdi ben hamıdum 'ışk bişürdi
' Aklum başuma divşürdi hayrı şerden seçer oldum
s.172

Bir ay gördüm bu gice kamu burclardan yüce
Esritdi gönlüm cânım bilmezem hâlüm niçe s.277

**Eyitmek : söylemek, demek, anlatmak (ayıtmak : söylemek,
sormak, demek EUTS.28)**

İzzet ü erkân kamusu bunlardır dünyâ sevgüsü
'İşkdan haber *eyitmesün* kim dünyâ 'izzetin seve s.4

Ya bildüğünü *eyit* ya bir bilürden işit
Teslîmlik ucını tut sözi uzatmayalar s.47

İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kığır
Kefen tonın pâre kılıp topragumdan turu gelem s.145

**Gedilmek : her yanından eksilmek, gedik açılmak,
bütünlüğü azalmak**

Ol ilde ay-gün olmaz ay gedilüp tolnmaz
Tertibler terk idüben şumâr unıda mısın s.205

Gönenmek : nimete, refaha kavuşmak, sevinmek
Gönüle gireni gönendi dirler
Gönüle sen de gir kim gönenesin s.226

Gönilmek : yönelmek, teveccüh etmek, yüzünü döndürmek

Bu yokluk yolına bugün bize yoldaş olan kimdür
İlümüze gönilelüm sorun kardaş olan kimdür s.26 /
s.17 (FKT)

Kulaguz olgıl sen bana
Gönilelüm dostdan yana
Bakmayalum öne-sona
Gel dosta gidelüm gönül s.128

Göymek : parlamadan içten yanmak
Bir niçeler turmuşlar dün-gün nevbet öñerler
Bir niçeler göymezler öfürdürler rindâne s.254

Göyünmek : parlamadan içten yanmak
Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı
Güreşüp basamadum göyündürdi özümü s.332

Gündüz hâlüm gören kişi kâfir ise göynür özi
Kim ne bilür ben bilürem kim niçe geçer dünümü
s.334

Yanar içüm göyner özüm ben ölü(mi)anıcak
Ölüm endişesi ne hoş ululara danı(ş)ıcak s.100

İrilmek : ayrılmak, uzaklaşmak
Ben 'ışkundan ırılmayam dergâhundan sürülmeyem
Bundan dahı giderisem senün ile varam sana s.8

Senünle birligüm senden ırılmaz
Hayât senünledür sensüz dirilmez s.48 / s.58 (FKT)

Kâ'imdür hiç ırılmaz ansuz kimse dirilmez
Adım adım yir ölçer kendü revân içinde s.246

İrmak : ayırmak, uzaklaştırmak

Dost yüzünden gözini ırmaz 'âşık
Anunçün cânı dün ü gün âvâre s.251

'Âlem düşmân olurısa beni dostdan ırmaya
Dost kandayısa ben anda düşmânlık ayırmaya s.274

İşıtmak : aydınlatmak, parıldatmak

İltmek : iletmek, götürmek, ulaştırmak

Eyde sana emânetin vir issi diler ılteyin
Ala senden emâneti kıla senünle cengini s.284

Bunun gibi gönülile nice dirlik iltebilem
Bırakdı yabana beni bir dem gelüp halim sormaz s.56
(FKT)

İrgürmek : eriştirmek, ulaştırmak

Degmeler eydür Yûnus'a katlan bugün-yarım diyü
Cehd ideyim bugünümü yarına ırgürimezem s.139.

'İşkun Hakk'a ırgürür cân gözi dîdâr görür
Görenler baş indürür İbrâhîm Edhem misin s.209

İrkilmek : birikmek, toplanmak

Eydürler fülân öldi mülkile mâlı kaldı
Ol mâlun ırkildigi ıssı ölinceyimiş s.98

Dirildük bınar olduk ırkildük ırmag olduk
Akduk denize tolduk taşduk el-hamdüli'llâh s.236

İvmek : acele etmek

Hayırdan şerri çok sever işlemege becid iver
Nefsinün dilegin kovar nefs evine düşdi gönül s.121 /
s.83 (FKT)

Kakımak: kızmak, öfkelenmek

İnileyin eydürisem gel boynunda borç kalmasun
Kakır söger buşar bana eydür ki iy Hakk'ı görmez s.83

Çıkıdum erik talına anda yidüm üzümü
Bostân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumu s.331

Yıldırım olup şakiyan kakıyup nefsin dokıyan
Yirün ka'rında berkiyen şol agılı ilan benem s.158 /
s.113 (FKT)

**Kapmak : maddi varlıklardan uzaklaştırmak,
kendine çekmek**

Yûnus eydür Allah dirüz Allah'ıla kapılmışuz
Dergâhına yüz tutuban hemân bir ikrârdur bize s.271

Karımak : ihtiyarlamak, yaşlanmak, kocamak

Ağaç karır devrân döner kuş budaga bir kez konar
Dahı sana kuş konmamış ne gügercin ne hod duraç
s.19

Ağaç karır devran döner kuş budaga bir kez konar
Dai sana kuş konmamış ne gögercin ne hod dürraç s.9
(FKT)

**Kayıkmak : meyletmek, temayül göstermek, geri
dönmek**

Bu devrândan ötegör kervân gitdi yitegör -
Korku var sagda solda kayıkmadın giderler s.32 / s.26
(FKT)

'Âşıklar mezhebinde şermisâr oldı Yûnus
'Âşık ma'şûka irdi ben dünyâya kayıkıdum s.182

**Kayurmak : düşünmek, şüpheyeye düşmek,
kaygılanmak**

İy yârânlar iy kardaşlar korkaram ben ölem diyü
Öldüğümü kayurmazam itdüğümü bulam diyü s.230

Bir niçeler kayurur bunca mâlum kaldı dir

Viren oldur alan ol sormaz nedür ziyânı s.322

Kaykımak : meyl etmek, değer vermek

Dostun yüzi gül bana 'âşıkam yol bul ana
Kaykımazam dört yana çün buldum 'ışk erini s.324

Hicâb oldun sen sana ne bakarsın dört yana
Kaykımaz öne sona şuna kim dîdar gerek s.73 (FKT)

Kıgırmak : çağırarak, davet etmek, seslenmek

İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kıgır
Kefen tonın pâre kılup topragumdan turu gelem s.145

Kıvanmak : sevinmek, memnun olmak

Kocalmak : ihtiyarlamak

Niçeler eydür Yûnus'a çün kocaldun 'ışkı kogıl
Rûzigâr ugramaz 'ışka 'ışkun ne ay u yılı var s.27 /
s.48 (FKT)

Kopmak : haşır olmak, meydana çıkmak

Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden
Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar s.49

Köyündürmek : yandırmak, yakmak

Kuçmak : sarılmak, kucaklamak

Helâl ola sana Uçmak

Uçmak'da Hûrîler kuçmak

Kevser şarâbını içmek

Tanla seher vaktinde tur s.71 / s.30 (FKT)

Görmez misin toprağı hâsları kuçmuş yatur
Bizi dahı anun tek ala koynına birgün s.201

Obrılmak : devrilmek, çökmek, sarsılmak

Beş karış bez durur tonum ilan-çıyan yiye tenüm
Yıl geçe obrıla sinüm unıdıluş kalam birgün s.196

Okımak : çağırarak, davet etmek

Muhammed'i bir gece Hak okıdı Mi'râc'a
Ser-te-ser uçdan uca bile yüz sürüp geldüm s.155

Beni okıdı sultânım uş gönüldi gider cânım
Elden bırakdı benligi bunda niçe egleneyin s.216

Onmak : şifa bulmak, iyileşmek, düzene girmek

Danışmanun câhili onamaz dervişleri
Dervişile danışman yavlak üleşgen olur s.35 (FKT)

Öglenmek : kendine gelmek, aklını başına toplamak

Örü turmak : ayağa kalkmak

Çün cân gevdeye irdi ahsurdı öri turdı
El götürüp ol demde Hakk'a şükür eyledi s.289

Nur bana İsa oldı erenler duâ kıldı
Nice kezin toprakdan ben örü turup geldüm s.128
(FKT)

Öykünmek : taklit etmek

Sataşmak : bir şeyle karşılaşmak, bir şeye uğramak

Her kim 'ışka sataşdı ol dem kaynadı taşdı
Kim delü dir kim uslu dört yanında turmuşlar s.55

Kaldum bir karanlık yirde
Ayruk varırmaz ol yirde
Sataşdum bir 'aceb derde
Allâh sana sundum elüm s.148

Savulmak : çağı zamanı geçmek

Ayruk bize yas olmaya hiç gönlümüz pas olmaya
Zira Hak'dan gelen âvâz savulmaz bir ündür bana s.5
(FKT)

Sayakmak : suyakmak, ashna ulaşmak, dönme

Segürtmek : koşmak, koşuşmak

Niçe bir 'ışk meydânında nefis atın segirtdürem
Yâ niçe bir başımı top eyleyüp çevgân olam s.164

Sımak / Sımmak : Kırmak, kırılmak

Sordum deniz balığına irak degül salığına
Girdüm gönül sınugına gönülleri düzer oldum s.182

Sımak gerek gönlün bütün fâsiddür kamu tâatun
geçmeyince ibadetün Hak'dan sana ma'zûr nedür s.36
(FKT)

Sızurmak : sızdırmak, damlatıp tüketmek, eritmek

Gördüm yidi Tamu'sın sekiz Uçmak kamusun
Korkıdan günâhumı andan sızurup geldüm s.154 /
s.106 (FKT)

Yir gök yaradılmadı Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sızurdu dür eyledi s.288

Soğulmak: suyu, seli çekilmek, solmak, kurumak

Sogulmuş şol kara gözler belürsüz olmuş ay yüzler
Kara topragun altında gül diren elleri gördüm s.171

Soylamak : araştırmak, tahkik etmek

Miskîn Yûnus 'âşıklarun dirliğini dirilmedün
Bâri gücüm yitdügince soylarını soylayayım s.229

Yatlık yoktur bilene dirlik tuta gelene
Bilelik soylayana vuslat yolu kavidür s.24 (FKT)

Söyünmek : kendi kendisine sönmek

Sır sözi eşkere olmaz anda od yanar belürmez
Dün ü gün yanar söyünmez bu benüm çerâgum anda
s.252

'Işk odı cûş eyledi cânımı hoş eyledi
Kimse söyündüremez cânumda yanan odı s.303

Şeşmek : çözmek, ayrılmak, bağı koparmak

Götürdiler bunda üşüp
İndürdiler anda şeşüp
Topragum örterler eşüp
Allâh sana sundum elüm s.148

Çün cenâzeden şeşdiler
Üstüme toprak eşdiler
Hep koyubanı kaçdılar
Allâh sana sundum elüm s.148 / s.99 (FKT)

Şeşürmek : çözmek, bağı koparmak

Kelecilerün bişürgil yaramazunı şeşürgil
Sözün usıla düşürgil dimegil çağ ide bir söz s.81 / s.55
(FKT)

Hamza'yı Kâf dan aşuran elin ayagin şeşüren
Çokları tahtdan düşüren hikmet ıssı sultân benem
s.158

Ta'cillenmek : acele ettirmek

Yârânlarun geleler seni ta'cilleyeler
Soyalar tonlarunı 'uryân olasin birgün s.223

Talbınmak : çırpınmak, (suya düşenin)

Çün denize gark oldun bogazuna geldi su
Delü bigi talbınma iy bî-çâre batdun tut s.17

Tammak : damlamak

'İşk yağmuru tamlası gönül göginden tamar
Sevgü yili götürür yağmuru ayaz ile s.273

Tapu kılmak : hizmet etmek, ululamak

Yûnus bak neredesin ne yirde ne gökdesin
Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl s.12

Taraş olmak : altüst olmak, yok olmak

Seni bunda viribidi teferrüc eylegil didi
Sen ev yaparsın iy hâce evi tarâş olan kimdür s.26

Tayınmak : kaymak, sürçmek

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyna birgün
Dünyâya gönül viren düşe tayına birgün s.201

Tolunmak : dolunmak, batmak, gurub etmek

Ol ilde ay-gün olmaz ay gedilüp tolunmaz
Tertîbler terk idüben şumâr unıda mısın s.205

Toylamak . ziyafet vermek, yedirip içirmek

Gör Muhammed n'eyledi gökleri seyreyledi
Ümmetini toyladı ' Arş'a henüz varıcak s.166

Miskin Yûnus neylesün derdin kime söylesün
Varsun dostı toylasun lezzetlü nesnedür ışk s.72n
(FKT)

Turı gelmek : ayaga kalkmak

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salâvât virgil andan bakgıl güneşe s.276

Tuşlamak : rastlamak, karşılaşmak

Her ne dilersen hakumda işledün
Ne tuşa durdumısa sen tuşladun s.340

Uçunmak : korkudan benzi sararmak, rengi uçmak

Uçan kuşlar uçunur esen yil görse turur
Dîvler hükmüne girür Belkîs-Süleymân mısın s.208

Uğrulamak : çalmak, hırsızlık yapmak

Ugrı olmuş ugrılar kendü kendüyi çakar
Sahne kendüsi olmuş kendü zindân içinde s.246

**Uşanmak : parçalanmak, ufalanmak, toz haline
gelmek**

Kogıl beni hoş yanayın kül oluban uşanayın
Ol sevdüğün Muhammed'e olayın çerâk Çalab'un
s.150

Ol geminün tahtası her nice muhkem olsa
Deniz mevcî katı olsa tahta uşanasıdur s.17 (FKT)

Uşatmak : parçalanmak, ufalanmak

Dervîş fitne kabın bunda uşatdı
Hareket itdi bunda olmadı battâl s.125

Üleşmek : paylaşmak

Danışmanun câhili onamaz dervişleri
Dervişile danışman yavlak üleşgen olur s.35 (FKT)

**Üşenmek : tedirgin olmak, rahatı kaçmak,
çekinmek**

Biz bu yoldan üşenmedük erenlerden usanmaduk
Kimseyi yavuz sanmaduk her ne ider kolmaş ider

Üzülme : kopmak, kesilmek, sökülme

Dilüm tetigi bozuldı
Cânım gevdemden üzülđ

Uşda gözlerüm süzül di
Allâh sana sundum elüm s.98 (FKT)

Viribimek : yollamak, göndermek

Çalap viribidi bizi var dünyeyi görün diyü
Bu dünya hod bâkî degül mülke Süleymân neyimiş
s.94 / s.66 (FKT)

Allah sana viribiye bir gün ecel serhengini
Gele gözüne görine azdura benzün rengini s.284

Yarlıgamak : affetmek, suçunu bağışlamak. Doğan Aksan bu fiilin Türkçenin en eski fiillerinden biri olduğunu belirtmektedir. Divan'da yarlık biçimi geçen fiilin Kutadgu Bilig'de, Yunus Emrede ve başka şairlerin eserlerinde XIX. Yüzyıla kadar yaşadığını belirtmektedir.¹¹

Namâz kıluram diyüben münkir gelmen dervîşlere
Eger bin yıl kılurısan kendü du'ân yarlıgamaz s.86
İkincisi tarikat kulluga bil baglaya
Yolu togrı varanı yarlıgaya hocası s.285

Yarlıganmak : bağışlanmak

Kim ere kullık ide ol 'azâbdan kurtıla
Mutlak ol yarlıganur kim görürse er yüzün s.201

Yazamak : yaymak, serpmek, genişletmek

Bu nesneyi terk eyledüm yürimege 'azm eyledüm
On'iki sünügüm yazarlar elden ele düşdi gönül s.121

Yedilmek : çekilmek, yedekte götürülmek

Dün ü günin çekerler o kıl üzülsün diyü
'Ömrin anda berkitmiş yedilür bir kılıla

---

¹¹ Aksan, 2002, 42

Yelmek / yilmek : koşmak

Küfür okın atarken îmânun urma sakın
Yilüp sıyasın güçin sebl ola güvecesi s.285

Okudum bildüm dime çok tâat kuldum dime
Eri Hak bilmezisen abes yire yilmekdür s.51 (FKT)

Yığmak : men etmek, engellemek

Hak'dan yıgar ol seni nen varısa vir gider
Ne beslersin bu teni sinde kurd kuş yir gider s.29

Seni Hak'dan yığanı her neyise vir gider
Ne beslersin bu teni sinde kurd kuş yir gider s.21
(FKT)

Yiylemek : koklamak

' Aceb anı niçe yiye nefsi dilerse yiyleye
Kaçan kim iftâr eyleye üç günde bir itmek gerek
s.112

Çü girdüm 'ışkun bâgına bakdum soluma saguma
Dürlü yemişlerün yiyüp güllerini yıylayayın s.229

Yortmak : hızlı koşmak, devamlı yol yürüme

Yort iy gönül sen bir zamân âsûde fârig hoş yüri
Korkma kayırma kimseden gussa vü gamdan boş yüri
s.327

Yorutmak : yürütmek, sürdürmek

Kimün nesi var kim sana vire kılınç yorutmaga
Cümle 'âlem hükmündedür kim ne bilür el katmaga
s.263

**Yoyılmak : eski haline dönme, geri gelme,
bozulma, silinme**

Birliğünden öte hiç şerikün yok
Kim noksân irgüre hükmün yoyılmaz s.85

İsrâfil sûrı ura yir yüzi divşürile
Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla s.249

Yögrüşmek : yürüyüşmek, koşuşmak

Yumak / Yunmak : yıkamak

Bir tona kan bulaşacak yumayınca mismil olmaz
Gönül pâsı yunmayınca namâz edâ olmayısar s.21

Gönül pisin yudunısa kibr ü kini kodunısa
İkrâr bütün olmayınca erden nazar olmayısar s.14
(FKT)

Yuvanmak : avunmak, müteselli olmak

Yavunmak : kaybolmak, yitmek

Yola gider başaramaz yigitlige eli varmaz
Bu nesneleri koyuban yavunmaga düşdi gönül s.122 /
s.84 (FKT)

Zireklenmek : anlayışlı davranmak

Söyledüğün kelecıyi işitdüğün gibi söyle
Kendözünden zîreklenüp bir kaç söz dahı katmagıl
s.127

Sonuç.

Dilde temel kelimeler genellikle korunurken, dilin canlı olma, değişip gelişebilme özelliğine bağlı olarak temel kelimeler içerisinde yer alan fiillerin bir kısmının zaman içerisinde kullanımdan düştükleri görülmüştür.

Divanda yer alan bir kısım fiillerin fonetik değişikliklere uğrayarak günümüzde de kullanılmaya devam edilmesine karşılık bazı fiillerin anlamlarının tamamen değiştiği de tespit edilmiştir. Çakmak, Yığmak, yorılmak ...

Yunus Emre Divanında bugün yazı dilimizde yer almamakla beraber, büyük bir kısmı Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan 107 fiilin kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Tatçı ve Timurtaş'ın eserlerinin sözlük bölümlerinde yer almakla birlikte eserlerin metin bölümlerinde tespit edilemediği için sözlük bölümlerindeki şekilleri anlamlarıyla birlikte verilmekle yetinilmiştir.

Kullanımdan düştüğü tespit edilen fiillerin bir kısmının yerine Arapça veya Farsçadan alınan kelimelerin, Türkçe bir yardımcı fiille birleşik fiil yapısında kullanılanlarının geçtiği görülmüştür. Yarlıgamak : affetmek (Ar.+T); banlamak : ezan okumak (Far.+T.); baymak : zengin olmak (Far.+T.); gönenmek : nimete, refaha kavuşmak (Ar.+T.) ... vb.

Kullanımdan düşen bir kısım fiillerin, eş anlamlılarının kullanım yaygınlığının artmasıyla unutuldukları görülmektedir.

Kaynaklar:

Aksan, Doğan, **Anadilimizin Söz Denizinde**, Bilgi Yay., İstanbul 2002.

Aksan, Doğan, **Türkçenin Söz Varlığı**, Engin Yay., Ankara 1996

Doerfer, Gerhard, "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu", (çev.: Tezcan, Semih), **TDAY-Belleten 1980-1981**, TDK Yay., Ankara 1983, s.1-16.

Özkan, Mustafa, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

Ercilasun, Ahmet Bican, "Osmanlı Türkçesi" **Makaleler**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 234-246.

Caferoğlu, Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1968.

Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (çev.: Akalın, Mehmet), TDK Yay., Ankara 2003.

Tatçı, Mustafa (Haz.), **Yunus Emre Divanı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFF7BA884A184682F18020F3B0746F34B3>.

Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divanı I-IV Tk.**, MEB Yay., Ankara 1997

Timurtaş, Faruk Kadri (Haz.), **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1980.